

EDITORIÁL

Irena Dorotjaková

Súčasnú roztrieštenú dobu charakterizujú najmä chaos, preinformovanosť, rozkolísané hodnoty, tlak kapitálu, globalizácia, technické vplyvy, technologické vymoženosti, kvantita, pohyb, rýchlosť, stres, zážitkovosť a zábava. Pod vplyvom rôznych fenoménov sa rozpadol pôvodný obraz sveta, založený na ideáloch moderny a s ním aj poslanie architektúry, založené na pravde a morálke, spoločenskej vízii a angažovanosti, zmizol horizont, pocit poriadku.¹ Na rozmanitú škálu javov, podnetov a paradoxov spoločnosť reaguje a spolu s ňou aj architektúra, ktorá vždy na stave spoločnosti a jej kultúry participuje.² Švajčiarsky architekt Peter Zumthor hovorí, že pre neho musí byť v architektúre niečo zvláštne, akési napätie medzi vnútorným a vonkajším: „Totiž, že v architektúre vyjmeme kousek zeměkoule a vestavíme ho do malé bedýnky (...) vznikne také pouzdro, a to nás svádí dohromady a drží pohromadě, může nás být mnoho a může to být i jen jedna osoba“, no aj o tom, že sa tam odohráva hra individuality a ľudskej spoločnosti, súkromného a verejného, s čím architektúra pracuje.³

Súčasným vzťahom architektúry a spoločnosti, podobou architektúry, otázkou zmyslu a metodológiou interpretácie tvorby sa v dnešnom svete rozkolísaných hodnôt zapodievať mnohí architekti a teoretici. Nemecký profesor Karsten Harries píše, že v architektonickej komunite už dlhší čas pretrváva mimoriadny záujem o teóriu a filozofiu a o verbálne výklady architektonických významov a zámerov. To chápe tiež ako signál, že architektúra si prestala byť istá sama sebou a vlastnou podstatou.⁴

V tomto komplikovanom globalizovanom svete a dianí na medzinárodnej architektonickej scéne sa slovenská architektúra prediera lokálnymi problémami a úskaliaми a hľadá svoju identitu a svoje miesto. To je dosť zložitá úloha, spoločnosť na Slovensku nie je architektúre priaznivo naklonená, dopyt po dobrej súčasnej architektúre sa v slovenskej spoločnosti úplne vytratil. Architektúra sa stavia výlučne zo súkromných zdrojov, je reprezentovaná masívnou produkciou budov globálneho typu ako administratívne budovy, obchodné centrá, komerčné interiéry, logistické centrá, bytové komplexy. Tie tvoria krivku záujmu o typologické druhy počas rokov samostatného štátu. Väčšina z nich bola postavená investične bez ohľadu na vhodnosť a potreby miesta v meste a v krajine. Kompletne spektrum typologických druhov z verejných zdrojov absentuje. Akosi vypuklejšie tu na Slovensku vidno, že architektúra sa stala kompozično-materiálovo-svetelnou zábavou, hmotou, investovaním, módou, dizajnom, kšeftom i reality šou. Architektúra stratila myšlienku, koncept, prestala byť umením a zaradila sa medzi spotrebný tovar, staviame police spoločenského hypermarketu.⁵ Architektúra u nás čoraz väčšmi vyznieva ako mimovoľný výsledok pulzujúceho života, stratila vlastnú váhu aj ideovú podstatu, zračí sa v nej povrchnosť, ako píše česká architektka Pavla Melková: „Zdieľanie povrchných hodnôt v spoločnosti prináša adekvátne povrchné prostriedky a jazykom architektúry sa stáva automatizovaná formálnosť.“⁶ Pritom architektúra nesmie byť automaticky zredukovaná len na plnenie technických a ekonomických parametrov zadania, s cieľom zvládnuť formálne, funkčné a kapacitné požiadavky, architektúra sama je zhmotnená myšlienka, ako hovorí český architekt Petr Pelčák⁷

„My len šijeme loptu, s ktorou iní hrajú tretiu ligu,“⁸ povedal o tvorbe architektúry v roku 2004 v rozhovore pre SME slovenský architekt Peter Bauer. Tomuto výroku sa síce pripisuje podtext, že rola architekta sa nemá preceňovať, no podľa stavu slovenskej architektúry dnes, tu je rola architekta permanentne nedocenená. „Veľký tvorivý a duchovný potenciál našich architektov nie je zmysluplne využitý...“⁹ Podiel na tom majú nielen aspekty vývoja civilizácie a štátu, svoje zohrávajú aj lokálne podmienky a možnosti vo vyvíjajúcej sa demokracii, ľahostajnosť k veciam verejným a k vlastnému okoliu. Prenechali sme rozhodujúce veci nemocným mocným, ustúpili sme na pozíciu manipulovaných objektov, podriadili sme sa ideológii kapitálu¹⁰, čoho dôsledkom sú problémy, ktoré sa reťazia.

Architektúra na celom svete je v súčasnosti v kríze, snaží sa nanovo vymedziť svoju rolu. Aj slovenská architektúra je v kríze, no situácia vyvíja viac z lokálnych podmienok. Matúš Dulla a Henrieta Moravčíková ešte v roku 1995 napísali: „Kľúčovým problémom slovenského architektonického myslenia súčasnosti je jeho hlboká rozštiepenosť. Na jednej strane stoja ideály o plnohodnotnej architektúre, na ktorej vytvorenie už slobodná a demokratická spoločnosť dáva dobré predpoklady. Na druhej strane je frustrovaná nespokojnosť s tým, čo vzniká ako najnovšia architektúra, či už v projektoch, alebo ako hotové dielo. Všetci žijú v očakávaní, že sa toto rozpätie čo nevidieť zmenší. Možno je to tragický stav, z ktorého sa bude spoločenstvo architektov vymaňovať dlhé desaťročia.“¹¹

Počas dejín architektúra vytvárala ducha doby, prinášala nové myšlienky, koncepty, plnila v spoločnosti a jej kultúre dôležitú rolu. Cez stavby a mestá architektúra materializuje a uchováva dejiny, ako aj kontinuitu kultúry, v ktorých môžeme poznať vlastnú identitu.¹² Je zvláštne, že kým v krajinách ako Španielsko, Portugalsko, Rakúsko, Slovinsko a Chorvátsko vyrástli a fungujú za posledné desaťročia kvalitné lokálne scény, ich architektúra má vlastnú identitu a dosiahla medzinárodné úspechy, na Slovensku to nefunguje. Architektom sa nedarí „hlbšie premyslieť a ucelenejšie reflektovať aktuálne trendy, domácu tradíciu, konkrétne zadanie a lokalitu (...) minimum z nich ponúka pridanú hodnotu (...) a vytvára miestnu architektonickú identitu.“¹³ Emócie a reakcie sú v konzumnom svete čoraz silnejšie manipulované, tvrdí fínsky architekt Juhani Pallasmaa. Vo svete nepôvodnosti a simulácie treba mať ostrovy autentickosti, ktoré dovoľujú, aby sa reakcie vynárali autonómne, aby sme sa s vlastnými emóciami mohli identifikovať.¹⁴

Ak sa stotožníme s faktom, že okrem kapitalistického mechanizmu žijeme v otvorenej demokratickej spoločnosti (naozaj sa snažíme?), zdá sa, je tu istá možnosť. Slovom britskej spisovateľky Doris Lessingovej: „Máme šťastie, že sa sami môžeme naučiť, čo chceme a kdekoľvek hľadať myšlienky, ktoré sa nám zdajú cenné. Myslím, že by sme túto slobodu myslenia mohli využívať vo väčšej miere. (...) Mám na mysli skúmanie myšlienok z akéhokoľvek zdroja s cieľom zistiť, či môžu nejako užitočne prispieť k našim životom a spoločnostiam, v ktorých žijeme.“¹⁵ Architektúra tvorí pre potreby života. Sama podstata našej profesie je o užitočnosti, jej poslanie podnecuje k premýšľaniu pri hľadaní správnych riešení, kvalitných budov, priestorov, vecí, k navrhovaniu užitočných konceptov. A tu je podstatné pustiť sa cestou skúmania veľkých dejín i dejín umenia a architektúry, cestou inšpirácie myšlienkami svetových osobností architektúry, ale najmä myšlienkami autorov zo spoločenských vied, spisovateľmi, sociológmi, filozofmi. Architektúra je dnes, slovami slovenskej architektky Moniky Mitášovej a českého architekta Jiřího Ševčíka, jednotou dvoch rovnocenných praktík: projektívnych a realizačných, ktorých výsledkom sú fyzické diela samy, ale aj písaných, ktorých završením sú texty. Tieto dva druhy praktík tvoria neodmysliteľný predpoklad každého jej stelesnenia. V písaní sú diela prítomné dvakrát: spájajú sa v osobe moderného a súčasného tvorca, no súčasne aj v osobe teoretika, historika a filozofa, ktorí sa architektúrou zaoberajú.¹⁶ Teda vyjadrovanie sa textami nie je výsostnou parketou teoretikov a historikov, je to prirodzený priestor aj pre praktizujúcich architektov¹⁷, taký, čo dokladuje neustále čítanie, bádanie, premýšľanie. Ako napísal český sociológ Jiří Musil: „Téměř úplně však postrádáme hlubší analýzy práce architektů – autorů. Nevíme mnoho o tom, jaká jsou jejich myšlenková axiomata, jaká jsou jejich konceptuální východiska, jak chápou společnost a zemi, ve které tvoří, na co reagují, co jim překáží a čeho chtějí dosáhnout.“¹⁸ A slovami brazílskeho architekta Paula Mendesa da Rochu, ktorého dielo sme mali príležitosť vidieť na našej fakulte: „Každý problém si vyžaduje myslenie, nie hotové riešenia – to je počiatočný bod.“¹⁹ Teda treba objaviť vedomosti, vyjadriť vlastné myšlienkové a konceptuálne východiská a vytvoriť náš autentický ostrov humánnej architektúry s vlastnou identitou.

- 1 PALLASMAA, Juhani: Šesť tém pre budúce milénium. In: Petr KRATOCHVÍL (ed.): O smyslu a interpretaci architektury. Praha, VŠUP 2005, s. 17 – 29.
- 2 MELKOVÁ, Pavla: Humanistická role architektury. Arbor vitae v spolupráci s IPRP. Praha, 1. vyd.2016, s. 22.
- 3 Tamže, s. 47.
- 4 HARRIES, Karsten: Etická funkce architektury In: Petr KRATOCHVÍL (ed.): O smyslu a interpretaci architektury. Praha, VŠUP 2005, s. 51 – 64.
- 5 HOULLEBEQ, Michel: Zostať nažive a iné texty. Preklad Aňa Ostrihoňová. INAQUE. 1. vyd. 2014, s. 52.
- 6 Pozri poznámka 2.
- 7 HLAVÁČKOVÁ, Petra, SKŘIVÁNEK, Jan: Nikoliv tížit, nýbrž povznášet (rozhovor s Petrom Pelčákom). In: KOUCKÝ, Roman, LÁBUS, Ladislav, PLESKOT, Josef, PELČÁK, Petr, SEDLÁK, Jan: Město mezi domy. Rozhovory s architektky. Gasset 2009, s. 8. „Ak stavbe chýba idea alebo pri jej stvárnení neboli zvládnuté formálne a technické prostriedky, potom nejde o architektúru. Väčšina objektov, s ktorými sa dnes stretávame, nie je architektúrou, pretože im jedna alebo druhá zložka chýba. V skutočných architektonických dielach musia byť naplnené obe tieto zložky,“ vyjadril sa Petr Pelčák.
- 8 V tom čase rozhovor s Petrom Bauerom bol takmer prvý a jeden z najrozsiahlejších rozhovorov s architektom v dennej tlači vôbec. Odtedy prešlo štrnásť rokov a ani dnes na tom nie sme zásadne lepšie, rozhovory sa vedú skôr s politikmi ako s praktíkmi, skôr so športovcami, hercami, moderátormi než s architektmi, zriedkavo so špičkovými odborníkmi či vedcami. Zdroj: <https://komentare.sme.sk/c/1226484/mylen-sijeme-loptu-s-ktorou-ini-hraju-tretiu-ligu.html>
- 9 Henrieta Moravčíková parafrázuje slová Václava Havla z roku 1990. Moravčíková, Henrieta, Szalay, Peter: Chce to viac vzdoru. In: Moravčíková, Henrieta, Szalay, Peter, Haberlandová, Katarína, Pastoreková, Laura, Rutkowski, Roman: Ročenka slovenskej architektúry 2014/2015 – Slovak Architecture Yearbook 2014/2015. Bratislava, Slovart, s. 6.
- 10 Jedným z príkladov valcovania kapitálu bola aktivita developerskej skupiny, ktorá mala v pláne, v kľúčovom území v centre Bratislavy, získať výhody mimo štandardné legislatívne pravidlá, dokonca podporené vládou. Reakciou bolo stanovisko OA ÚSTARCH SAV k návrhu na vydanie osvedčenia o významnej investícii spoločnosti Smart city s. r. o. a spoločnosti J & T REAL ESTATE, a. s. Zdroj: <https://lnk.sk/sJ24>
- 11 DULLA, Matúš – Moravčíková, Henrieta: K smerovaniu architektúry na Slovensku po roku 1989. In: ŠEVČÍK, Jiří – MITÁŠOVÁ, Monika (eds.): Česká a slovenská architektura 1971 – 2011, 2013, s. 247.
- 12 Pozri poznámka 1.
- 13 Pozri poznámka 9, s. 14.
- 14 Pozri poznámka 1.
- 15 LESSING, Doris: Laboratoriá spoločenskej zmeny In: LESSING, Doris: Väzenia, v ktorých sme sa rozhodli žiť. Preklad Aňa Ostrihoňová. INAQUE. 1. vyd. 2017, s. 103.
- 16 ŠEVČÍK, Jiří – MITÁŠOVÁ, Monika (eds.): Česká a slovenská architektura 1971 – 2011. Texty, rozhovory, dokumenty. Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výskumné pracoviště ve spolupráci se Slovenskou národní galériou v Bratislave, Úsekem výskumu a rozvoja a Vysokou školou výtvarných umění v Bratislave, Centrom výskumu, 2013, s. 11.
- 17 Napokon aj tento editorál uvádza viaceré citáty práve praktikov, ale píšucich architektov.
- 18 MUSIL, Jiří: Myšlenky z převratné doby. In: KOUCKÝ, Roman, LÁBUS, Ladislav, PLESKOT, Josef, PELČÁK, Petr, SEDLÁK, Jan: Město mezi domy. Rozhovory s architektky. Gasset 2009, s. 7.
- 19 Výnimočný brazílsky architekt Paulo Mendes da Rocha na FA, citované z textov Cathariny Otondo, uverejnených na výstave. Zdroj: https://www.fa.stuba.sk/buxus/docs/casopisy/ILFA_1_sep_17 – 18_web.pdf